

УДК 75.03+7.07-05(477.87)

ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧОСТІ ХУДОЖНИКА АНТОНА КАШШАЯ ТА СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ТЕМИ

Кашшай О.С.

Інститут мистецтв

Київського університету імені Бориса Грінченка

В статті розкривається історіографія дослідження творчості Антона Кашшай, окреслюється стан наукової розробки теми; розглядаються публікації, присвячені творчості майстра та його мистецькому доробку, опису його культурної та громадської діяльності. Аналізуються наукові праці, в яких вивчається система мистецької освіти краю у 1920-30-х рр. та визначається її вплив на формування художників регіону, зокрема на А. Кашшай; висвітлюються публікації, в яких окреслено особливості культурного контексту, що супроводжував становлення творчої особистості митця.

Ключові слова: Закарпатське мистецтво, мистецтво Закарпаття, Закарпатська художня школа, Закарпатський живопис, Антон Кашшай.

Постановка проблеми. Творчість закарпатських художників, особливо засновників закарпатського мистецького феномену, який відбувся у другій половині ХХ ст., посідає важливе місце у широкому контексті сучасних мистецтвознавчих досліджень в Україні. Твори майстрів краю – яскраві за колоритом, свіжі за настроєм, епічні чи ліричні, такі, що тяжіють до узагальнення і монументалізації, відрізняються характерною внутрішньою атмосферою, специфічною впізнаваністю, виокремлюються за образотворчими та стилістичними ознаками від інших регіональних шкіл та активно вивчаються на сучасному етапі.

За останні роки здійснено цілий ряд фундаментальних наукових досліджень, в яких різнобічно розкриваються історичні, соціально-культурні, освітні та мистецькі передумови виникнення закарпатської школи живопису. Видані мистецтвознавчі праці, присвячені творчості засновників мистецького явища, серед яких можна виокремити монографії та альбоми про А. Ерделі, Й. Бокшай, Ф. Минайла, А. Коцку, Е. Кондратовича, В. Микиту, Ю. Герца та ін. В багатьох з них детально висвітлюються процеси формування регіонального мистецтва в історичній ретроспективі, розглядаються різні аспекти його розвитку та існування, додаються нові імена. При цьому актуальним залишається вивчення творчості цілого ряду майстрів, які безпосередньо впливали на становлення мистецького феномену на різних його етапах, але їх життя і творчість досі залишаються поза межами системного наукового аналізу. Серед таких постатей закарпатського художника Антона Кашшай (1921-1991 рр.), одного з визнаних українських живописців, що представляв регіональне мистецтво краю у другій половині ХХ ст. та суттєво збагатив його своїм творчим доробком.

Актуальність дослідження. Вивчення творчості Антона Кашшай, висвітлення його значення для розвитку мистецького процесу, що відбувався на Закарпатті у другій половині ХХ ст. є вкрай необхідним для якісного відновлення цілісної картини культурного життя області, оскільки художник відіграв важливу роль у його становленні. Як представник старшого покоління майстрів, він сформував власну характерну творчу манеру і став одним з найвідоміших в Україні

закарпатських художників в 1950-1980-ті рр., збагативши місцеву традицію певними живописними новаторськими прийомами. Сучасні художники активно використовують набуті ним живописні принципи.

Як голова Закарпатської організації Спілки художників України (1961-1976 рр.), він багато років поспіль керував діяльністю Спілки в регіоні, організовував мистецькі події, виставки, пленери, конкурси, впливав на активність митців, вів активне громадське життя. Завдяки його діяльності в якості голови Спілки, а також участі в інших творчих об'єднаннях, безпосередньо утворювалися контури мистецької та культурної картини Закарпаття.

Стан дослідженості теми. В науковій літературі до цього часу ім'я Антона Кашшай фігурувало здебільшого в загальних працях про історію українського мистецтва [7, 10, 11, 12, 13]. За життя про нього налісано чимало статей в журналах, газетах та інших медіа, видано декілька художніх каталогів [1, 2, 3, 18, 21]. Серед нових фундаментальний альбом, підготовлений до 90-річчя від дня народження живописця [4]. Художнику виділяється належне місце в численних дослідженнях про закарпатський живопис, його ім'я згадується в монографічних працях про відомих майстрів краю, серед яких, зокрема, видані вже дослідження про його учнів. Але досі не здійснено жодного комплексного наукового дослідження творчості митця, не виявлено його значення для розвитку закарпатського мистецтва, не висвітлена культурно-суспільна діяльність, що була важливою складовою життя художника.

До окремих аспектів творчої спадщини майстра в різні роки зверталися досить глибоко І. Небесник, Г. Островський [20, 21, 22, 23], а також Д. Горбачев, Л. Попов, Р. Яців, О. Федорук, Л. Біксей та ін. Дослідження здобутків художника в цих працях не були системними – висвітлені здебільшого певні аспекти творчості, окремі періоди, зокрема реалістичний, аналізувалися поодинокі твори. Іноді інформація про митця представлялася через події культурного життя краю, до яких був дотичний майстер.

Оскільки в мистецтвознавчій науці вивчення малярського доробку А. Кашшай фактично тільки започатковане, цілісне наукове дослідження його творчості є надзвичайно актуальним, зокре-

ма необхідний детальний аналіз його мистецької спадщини, розуміння значимості і місця в загальному контексті мистецько-культурного життя краю.

Метою дослідження є історіографія вивчення творчості Антона Кашшай та детальний аналіз стану наукової розробки теми.

Відповідно до мети сформульовано наступні завдання:

- висвітлити історіографію досліджень про творчість художника;
- визначити сучасний стан наукової розробки теми;
- проаналізувати наукові джерела, праці з образотворчого мистецтва, де згадується творчість майстра, художні каталоги з виставок, а також газети та журнали; класифікувати матеріал за значенням та темами;
- охарактеризувати тексти досліджень, систематизувати їх;
- здійснити аналіз інформації, наданої в джерелах.

Об'єктом дослідження є творчість художника Антона Кашшай в контексті розвитку закарпатської художньої школи середини та другої половини ХХ ст.

Предметом дослідження є аналіз стану наукової розробки теми.

Опис. У вивченні творчості художника бажано спиратися на концепцію комплексного дослідження, яке б включило в себе широке коло аспектів історичної, суспільної та соціально-культурної специфіки життя Закарпатського регіону в ХХ ст. Тож виникає необхідність залучити значну кількість різних за тематикою джерел, які допоможуть сформувати цілісну картину становлення майстра, його творчого зростання на тлі значимих подій краю, обмалювати коло творчих контактів, атмосферу мистецького життя – всього, що впливало на творчу індивідуальність живописця.

Однією з важливих засад вивчення творчого доробку Антона Кашшай є розуміння специфіки формування особистості митця в рамках конкретної соціально-культурної ситуації на Закарпатті в 1920-30-х рр. та впливу на нього принципів художньої підготовки, започаткованих Й. Бокшаєм та А. Ерделі,

Антон Кашшай, як художник молоді генерації, отримав освіту безпосередньо у А. Ерделі, Й. Бокшай в створеній ними у 1927 р. Публічній школі малювання, а також в гімназії. Вчився у О. Грабовського та А. Борецького. Самостійну художню діяльність розпочав в кінці 1940-х рр.

Розвиток художньої освіти Закарпаття ХХст., зокрема в роки навчання А. Кашшай у її засновників, було фундаментально проаналізовано І. Небесником у дисертації, присвяченій становленню та особливостям системи художньої підготовки митців, що є важливим у системі вивчення феномену закарпатської школи живопису [20]. В праці детально розкрито історію виникнення та розвитку головних центрів підготовки молодих художників в краї. Досліджено, що фундамент майбутньої образотворчої системи складала її засновники – художники А. Ерделі, Й. Бокшай, О. Грабовський та ін. Вони отримали освіту в Європі та повернулися до Ужгороду, де їм вдалося реалізувати ідею розвитку регіональної школи.

Школа, як певна традиція, формувалася поступово у 1920-30-х рр. в Ужгороді, Мукачеві та інших містах Закарпаття, приєднаного в той час до Чехословаччини. В 1930 40-х рр. до мистецького життя краю влилося перше покоління молодих художників, підготованих власне в Ужгороді на базі започаткованих А. Ерделі та Й. Бокшаєм образотворчих студій. Серед них був і А. Кашшай.

Дані про навчання А. Кашшай у гімназії та Публічній школі малювання наводиться у багатьох джерелах, зокрема в альбомі «Антон Кашшай: Живопис» (2011 р.), для публікації якої була використана інформація з родинного архіву художника та власноруч ним написаної біографії [4].

Педагогічна концепція А. Ерделі та Й. Бокшай висвітлюється також у дослідженні В. Штець, присвяченому вивченню творчості художника З. Шолтеса [24].

Як відмічає Й. Бокшай у вступному слові до альбому «Изобразительное искусство Закарпаття», завдяки комбінованим зусиллям старших майстрів молодь в Приватній школі отримувала не тільки необхідні засади академічної майстерності та плернерної роботи, що їх привніс Й. Бокшай, але й творчий експеримент, який впроваджував А. Ерделі [10]. Останній аспект є одним з важливих у розумінні творчості А. Кашшай – здібність до сміливих експериментів, і, одночасно, глибоке розуміння основ живописної майстерності, отриманої в результаті багаторічної плернерної практики, характеризує творчість А. Кашшай на різних етапах його творчого життя [15, 16].

За свідченням науковців, принципи художньої освіти, впроваджені вчителями, стали важливим підґрунтям для формування регіональної школи, до якої безпосередньо належить А. Кашшай. Актуальним виявляється пошук джерел, присвячених домінуючій концепції виховання художників засновниками школи.

Оскільки синтез принципів народного мистецтва та засад академічної майстерності завжди був одним з фундаментальних пріоритетів закарпатської мистецької традиції, що суттєво впливав на формування специфічної, властивої регіону художньої естетики, також притаманної і А. Кашшай, важливо зрозуміти причини уваги культурної спільноти Закарпаття до народно-прикладного мистецтва.

Своєрідна живописна традиція Закарпатського мистецтва, в якій поєднуються принципи професійного академічного та народно-малярства, глибоко досліджується в працях дослідників А. Волощука та М. Зимомря [6, 9]. Загальні процеси системи художньої освіти Закарпатського краю означеного періоду здійснює А. Волощук [6]. Стверджується, що особливості системи викладання в регіоні спираються на поєднання здобутків місцевої художньої школи та європейських мистецько-педагогічних традицій [6, с. 135]. Причому в соціально-культурному житті Закарпаття тих років увага концентрується на народному мистецтві та фольклорі, що пов'язано з національно-культурним відродженням регіону у 1920-х рр. І. Небесником також зазначається, що в 1920-1930 рр. увага громадськості зосереджувалася саме на народному мистецтві та національно-культурних цінностях [20, с. 6]. У дослідженні народних промислів За-

карпаття, здійсненому М. Зимомря, стверджується, що увага до народного мистецтва фактично була елементом виховання патріотичного світогляду: «рух до національного відродження регіону охоплював прилучення молоді до народного мистецтва» [9, с. 234]. Дослідження комплексу вищезазначених факторів, можливо, допоможе пояснити наявні в творчості Антона Кашшай образотворчі прийоми, властиві народному малярству, за допомогою яких іноді ним вибудовується картинний простір та посилюється ефект узагальнення образів.

Важливу частину матеріалів складають ті, що окреслюють загальну картину життя Закарпатського регіону у середині та другій половині ХХ ст., зокрема творчого життя окремих об'єднань, груп, митців. Одною з фундаментальних наукових праць, присвячених розвитку краю в зазначений період, є монографія «Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура» (за ред. М. Вегеша, Ч. Федінця) [8]. В ній розміщені матеріали історико-політичного, соціально-економічного, культурно-освітнього життя краю в різні періоди, на багатому фактичному матеріалі висвітлюються аспекти життя регіону. Відмічається, що після приєднання Закарпаття у 1919 р. до складу Чехословацької республіки у краї склалися сприятливі умови для динамічного і бурхливого розвитку. Зокрема, перед митцями відкрилися широкі можливості для реалізації. Наприклад, А. Кашшай мріяв після завершення навчання в гімназії продовжити студії чи в Америці, чи в Будапештській академії мистецтв, бо такі можливості були реальністю для тогочасного Закарпаття. Динамічне художнє, виставкове і культурне життя, безумовно, впливало на формування художника та його творчої активності, тож потребує аналізу і дослідження.

Інформація про творчість художника Антона Кашшай, аналіз його творів та деякий окремий фактичний матеріал наводиться в мистецьких джерелах, виданих протягом 1950-1980-х рр. Здебільшого, в них розкривається пейзажна творчість майстра, описуються певні твори, аналізуються художні прийоми. Зокрема, творчості митця присвячена монографія мистецтвознавця Г. Островського «А. М. Кашшай» [21], в якій ґрунтовно аналізується творчий доробок майстра 1950-1960-х рр. Також деякі твори художника досліджуються автором в інших працях, присвячених розвитку образотворчого мистецтва Закарпаття [22, 23]. Видані в різні роки, вони охоплюють хронологічні рамки від початку 1950-х-до середини 1970-х рр. і надають розуміння принципам образу творення художника в зазначений період.

Більш пізні етапи доробку А. Кашшай розміщуються у художніх каталогах персональних виставок. ґрунтовний аналіз малярського доробку живописця 1980-х рр. здійснила О. Говдя у вступній статті для каталогу його виставки у 1988 р., що відбулася в Києві [2].

Перший системний аналіз творчості художника А. Кашшай було здійснено в альбомі «Антон Кашшай. Живопис», виданому родиною до 90-річчя від дня його народження [4]. Укладачі – син

майстра М. Кашшай, та його онука, мистецтвознавець О. Кашшай, зібрали твори митця з колекцій України та закордону. На сторінках альбому вперше опублікована значна кількість творів різних років (більше 300), що дозволяє отримати уявлення про еволюцію творчої манери митця протягом 1940-1980 рр. Фотографії творів надали тридцять художніх музеїв країни. У вступній статті Л. Біксей здійснено мистецтвознавчий аналіз етапів розвитку творчості майстра, який спирається на ґрунтовний образотворчий матеріал видання. Автори структурували твори за хронологією, і розмістили у відповідній послідовності. Також відбулася систематизація та публікація бібліографічних джерел, серед яких книги, преса, художні каталоги, а також матеріали з домашнього архіву родини, що робить видання сьгодні фактично єдиним значним джерелом вивчення творчості художника.

Деякі аспекти творчості майстра та окремі твори висвітлюються у вступних статтях до альбомів художніх музеїв. Додаткові матеріали про життя живописця розміщені у численних журнальних та газетних статтях, виданих в різний час протягом 1950-1990-х рр. Тут можна почерпнути інформацію про виставки, пленери, мистецькі події, в яких приймав участь майстер, відзнаки, якими його було нагороджено.

Останнім часом були опубліковані видання, в яких можна знайти спогади представників культурної спільноти Ужгороду та Закарпаття про видатних художників регіону. Зокрема, в деяких з них знаходяться персональні спогади по художника, викладені Ю. Кондором [17] та В. Мишаничем [19].

Ще одним важливим джерелом дослідження є каталоги групових художніх виставок, зокрема щорічних виставок обласного відділення Спілки художників України та Національної спілки художників України. Додатковий матеріал можуть надати рецензії на виставки, відгуки, звіти, а також архівні документи.

Висновки. У статті висвітлено історіографію досліджень про творчість художника та визначено сучасний стан наукової розробки теми. З'ясовано, що існуюча ситуація дозволяє стверджувати про фактичну відсутність наукових праць, присвячених творчості художника Антона Кашшай. Незважаючи на значущість постаті художника у закарпатському мистецтві, відчувається брак бібліографічних, писемних та зображальних джерел інформації.

В результаті аналізу наукові джерела, праць з образотворчого мистецтва, художніх каталогів, а також періодичних видань здійснено класифікацію матеріалів за темами. Це дозволило зробити висновок про те, що творчість майстра згадується у вказаних джерелах фрагментарно, досі не існує комплексного дослідження, яке би дозволило прослідити розвиток творчого доробку майстра, розгорнутого в часі. Тож, дослідження творчості майстра, як одного з важливих представників закарпатської пейзажної школи, є вкрай необхідним і актуальним для розуміння всього комплексу культурних процесів, що відбувалися на Закарпатті в середині та другій половині ХХ ст.

Список літератури:

1. Антон Кашшай: альбом / Вступ. стаття та упоряд. Г.С. Островського. – Київ: Мистецтво, 1969. – 44 с.
2. Антон Михайлович Кашшай. Живопис: каталог / Вступ. стаття та упоряд. О.П. Говдя; Національна спілка художників України. – Київ, 1988. – 26 с.
3. Антон Кашшай: альбом / Вступ. стаття та упоряд. Г.С. Островського. – Київ: Мистецтво, 1969. – 248 с.
4. Антон Кашшай. Живопис: альбом / уклад. О.С. Кашшай, Л.І. Біксей. – Ужгород: ТОВ «ІВА», 2011. – 248 с.
5. Антон КАШШАЙ: До 90-річчя від дня народження митця // Образотворче мистецтво. 2011, № 2. – С. 80-82.
6. Волощук А.В. Система художньої освіти школярів у спадщині Золтана Баконія (1946-1989 рр.) [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / А.В. Волощук. – Київ: Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих, 2012. – 278 с.
7. Говдя П. Украинское советское изобразительное искусство: моногр. / П. Говдя – Київ: Мистецтво, 1960. – 276 с.
8. Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання / Під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець; [Редколег. Ю. Остапець, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар, С. Черничко; Відп. за вип. М. Токар]. – Ужгород: Видавництво «Ліра», 2010. – 720 с.
9. Зимомря М. Народні промисли Закарпаття та їхня роль в естетичному вихованні молоді: особливості розвитку / М. Зимомря // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2014. – Вип. 8. – С. 233-237.
10. Изобразительное искусство Закарпаття. Живопись. Скульптура. Графика. Монументальное искусство / Авт. текста Бокшай И.И. – Москва: Советский художник, 1973. – 145 с.
11. История искусства народов СССР. – Т. 8. – Москва: Изобразительное искусство, 1977. – 455 с.
12. История искусства народов СССР. – Т. 9. – Москва: Изобразительное искусство, 1982. – 439 с.
13. Искусство стран и народов мира: краткая художественная энциклопедия. – Т. 4. – Москва: Советская энциклопедия, 1978. – 668 с.
14. Кашшай Антон Михайлович // в кн. Закарпаття: Хто є хто. Видання до 60-річчя створення Закарпатської області. – Ужгород, 2007. – С. 18.
15. Кашшай О.С. Закарпатська художня школа. Український феномен // Terra Ukrainiana. – 2006, № 3. – С. 60-62.
16. Кашшай О.С. Співець Карпатського краю. КАШШАЙ Антон Михайлович: До 85-річного ювілею від дня народження митця // Українська культура. – 2006, № 1-2. – С. 46-47.
17. Кондор Ю. Життя мого райдуга. – Ужгород: Мистецька лінія, 2005. – С. 31, 119.
18. Ліричні пейзажі Карпат. Персональна виставка творів народного художника УРСР А.М. Кашшай. Живопис. Графіка: каталог виставки / Вступ. стаття О.В. Приходько. – Ужгород: Радянське Закарпаття, 1987.
19. Мишанич В. Митці Закарпаття. Літературні портрети / В. Мишанич -Ужгород:Ужгородська міська друкарня, 2014. – 424 с.
20. Небесник І.І. Розвиток художньої освіти у Закарпатті у ХХ столітті: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Дрогобицький держ. педагогічний ун-т ім. Івана Франка. – Дрогобич, 2000. – 180 арк.
21. Островський Г.С. Антон Михайлович Кашшай. – Москва: Советский художник, 1962. – 80 с.
22. Островський Г.С. Художники Радянського Закарпаття / Товариство культурних зв'язків з українцями за кордоном УРСР. – Київ: Рад. Україна, 1968. – 36 с.
23. Островський Г.С. Образотворче мистецтво Закарпаття. – Київ: Мистецтво, 1974. – 200 с.
24. Штець В. Мистецько-педагогічна діяльність Адальберта Ерделі та Йосипа Бокшай і їх вплив на формування творчої особистості Золтана Шолтеса / В. Штець // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство. – 2015. – № 1. – С. 167-172.

Кашшай Е.С.

Институт искусств

Киевского университета имени Бориса Гринченко

**ИСТОРИОГРАФИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ТВОРЧЕСТВА ХУДОЖНИКА
АНТОНА КАШШАЯ И СОСТОЯНИЕ НАУЧНОЙ РАЗРАБОТКИ ТЕМЫ.****Аннотация**

В статье раскрывается историография исследований творчества художника Антона Кашшай, очерчивается состояние научной разработки темы; исследуются публикации, посвященные творчеству мастера и его художественному наследию, описанию его культурной и общественной деятельности. Анализируются научные работы, в которых изучается система художественного образования края в 1920-30-е гг. и определяется ее влияние на формирование живописцев региона, в частности А. Кашшай; освещаются публикации, в которых изложена информация об особенностях культурного контекста, который сопровождал становление творческой личности художника.

Ключевые слова: Закарпатское искусство, искусство Закарпаття, Закарпатская художественная школа, Закарпатская живопись, Антон Кашшай.

Kashshay O.S.

Art Institute

Borys Grinchenko Kyiv University

HISTORIOGRAPHY OF THE ARTIST ANTON KASHSHAY'S CREATION STUDY AND THE STATE OF SCIENTIFIC DEVELOPMENT OF THE TOPIC

Summary

The article is devoted to the historiography of studies of the artist Anton Kashshay, it framed the state of scientific development of the topic; The publications about the creativity of the master and his artistic heritage are analyzed, the description of his cultural and social activities are explored. The scientific works, in which the system of art education of the region in 1920-30s is studied, also its influence on the formation of the region's painters and A.Kashshay is determined; Highlights publications that contain information about the peculiarities of the cultural context that accompanied the formation of the artist's creative personality.

Keywords: Transcarpathian Art, The Art of Transcarpathia, Transcarpathian Art School, Transcarpathian Painting, Anton Kashshai.